

Винничук Рената Володимирівна

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г.Короленка*

ПРОВІДНІ НАУКОВІ ПОЗИЦІЇ ЩОДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ

Аналіз розлогого комплексу джерел з обраної проблеми свідчить: логіка дослідження цінностей зумовлена їх вихідним визначенням; розуміння цінностей як предметів і явищ, що задовольняють потреби людей, не вирішує повністю проблеми самих цінностей, оскільки перевагу зазвичай надають об'єктивізованому ставленню, коли йдеться фактично не про цінності, а про блага. Визнання людської суб'єктивності та ситуативності необхідним компонентом існування особистості дозволяє поставити проблему цінностей та створити її позитивну теорію. У такому розумінні проблема цінності – це питання значущості чого-небудь для когось (витоки такого аналізу знаходимо у філософії Г. Лотце та Г. Когена). Отже, для конституювання цінності недостатньо лише об'єктивної основи, необхідним є ще й суб'єктивне сприйняття цього предмета як цінності, тобто, акцентовано його певну значимість для суб'єкта, яка виражається в формі переживання. Почуття виступає тим єдиною спільним у різних випадках ціннісного ставлення, саме воно є елементарною формою буття цінності для суб'єкта й часто – основним критерієм систематизації і класифікації цінностей.

Переживання цінності людиною має великий діапазон: від інстинктивних потягів і так званих фіксованих установок, що зазвичай не усвідомлюються, до свідомого вибору і проблеми смислу (сенсу), але завжди визначальним у ціннісному ставленні є почуття, оцінка цінності: те, що ніколи не переживалося, не буде цінністю для особистості, воно може сприйматися лише мисленням та існуватиме як логічна, абстрактна можливість цінності. Наприклад, для розуміння духовності важливий висновок: не можна бути духовним, не будучи гуманним чи освіченим. Варто наголосити, що протиставлення цінності оцінці ґрунтується якраз на розумінні цінності як чогось об'єктивного, а оцінки – як суб'єктивного, як судження про цінність; водночас ціннісне ставлення містить у собі й оцінку (Гессен, 1995).

Розгортаючи тлумачення обраного критерію класифікації цінностей, підкреслимо: значення цінності переживається, смисл – усвідомлюється; більше з тим, смисл – це проблема значення, питання про значення, яке виникає тоді, коли людину не задовольняє процес переживання. Коли зникає позитивне значення об'єкта, його позитивне сприйняття (причому, може змінитися не сам об'єкт, а лише ставлення до нього), тоді для люди-

ни постає питання про смисл цього об'єкта. Аналогічно і з сенсом людського життя: людина починає його шукати, задумується про нього, коли життя вже позитивно не сприймається, а спричиняє страждання. Таким чином, значення і смисл – форми буття цінності для суб'єкта. Специфіка смислу полягає в тому, що він безпосередньо пов'язаний з цілеспрямованістю, із ідеальним образом предмету чи явища, з певним взірцем, ідеалом. Тому сфера цінностей – площина не лише сутнісного, але й ідеальної спрямованості, майбутнього, трансцендентного, а оцінка залежить від певного масштабу, сконструйованого ідеально, і в ціннісному відношенні ці дві його грані не можна розділити, не втративши самої цінності. Водночас ідеальний образ, цілеспрямованість не є протилежними реальності, суб'єктивно вони існують як наявний стан буття і можуть значити навіть більше, ніж якась матеріальна річ. Духовні цінності безпосередньо пов'язані з суспільними відносинами, і можна сказати, що за питанням про цінності ховається проблема взаємовідносин особистості та суспільства (Карпенко, 2009). Матеріальні ж цінності вкорінені в предметному світі й опосередковано – в системі суспільних відносин; ідеальний образ, масштаб проступає в них у неявній формі.

Специфіку ціннісного відношення можна більш чітко прослідкувати на прикладі духовних цінностей, особливо так званих «вищих». Словосполучення «вищі цінності» переважно вживають разом із прикметником «вічні», загалом же будь-які цінності називають вічними лише в рамках виміру людського буття. Тією мірою, якою вічне людство, вічні й «вищі» цінності, водночас ніколи не йдеться про цінності, що існують у космічному просторі безвідносно до людини. Вічність у цьому випадку має якість загальнолюдськості, а щодо вічності «вищих» цінностей – фіксується момент їх відносної тривалої стабільності. Стосовно ж окремого індивіда «такі» цінності дійсно є вічними як наперед задана система суспільних відносин. Їх також часто називають непорушними, але не тому, що всі їх дотримуються, а через те, що лише при умові, що вони є нормами для більшості, людство взагалі може вижити як спільнота. Тому досить часто, не зважаючи на природний і, можна сказати, вимушений, характер цих норм, їх оточують ореолом святості й безумовності, приймаючи це як своєрідний критерій для класифікації.

Тлумачити загальнолюдські «вищі цінності» складно, тому що загальне завжди тією чи іншою мірою є абстракцією, можливістю, чимось зумовленою, але тим воно й досить стійке, постійне. «Вищі» (загальнолюдські) цінності виконують світоглядну функцію для окремої особистості: здоров'я, сім'я, любов, свобода, світ, війна, держава, праця, істина, честь, свідомість, пізнання, творчість тощо. У порівнянні зі звичайними цінностями, вищі цінності мають швидше орієнтаційний, аніж регулятивний характер, тому їх тлумачать як «емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають усі сфери життя людини. Це

цінності суспільного ладу, спілкування, діяльності, самозбереження, цінності особистих якостей, а також загальнолюдські цінності» (Омельченко, 1999, с. 12). Вищі цінності як своєрідні суспільні символи сприяють долученню людини до соціальних організацій та інстанцій, наповнюючи зміст її життя, пояснюють потребу в змісті, сенсі життя в інтегральному розумінні світу, є універсальним з'ясувальним її принципом. Без такого внутрішнього ідейного сенсу людина не відчуває власної цінності, не спроможна керувати творінням самої себе різними засобами, першочергово – освітніми.

Буття ж індивідуальних цінностей завжди пов'язане не тільки (і не стільки) з усвідомленням, скільки з причетністю, плінністю, зривами й становленням. Загальне має рамки, воно так чи інакше оформлене, обмежене, індивідуальне – завжди як інтенція. Іntenціональність особистості як усвідомлена спрямованість на світ (Філософський словник, 1986) означає проникнення світу спрямовуючим принципом і певну згоду з цим світом, тому саме інтенціональність забезпечує певну співвідносність абсолютного з буденним, хоча й не рятує від змін установок свідомості чи метафізичних програм. Загалом же, що якщо символічність – предметна форма буття абсолютних, «вищих» цінностей, то інтенціональність – їх активна особистісна форма.

Людина без сенсу життя, без вищої мети є засобом для мети інших людей, для неї мета життя не зводиться лише до простого виживання, значення має ще й задоволення певних емоційних і духовних потреб. Тому цінності як механізм успіху людини допомагають їй не тільки уникати й переборювати небезпеку та здійснювати інші функції, але й створювати поетичні твори, управляти виробництвом, займатися комерцією, досліджувати нові горизонти в науці, здобувати спокій духу, удосконалюватися – словом, досягати успіхів в будь-якій іншій сфері діяльності, що отожднюється з уявленням про щасливе й повнокровне життя (Тугаринов, 1968). В. Тугаринов підкреслює: у подальшому доля світу залежить від зіткнення двох життєвих позицій: безвідповідального задоволення власних потреб з позиції сили та єдності вільної, творчої самореалізації з відповідальною причетністю до становлення світу як цілісної ноосфери, тобто сфери взаємодії природи і суспільства, де свідомо діяльність людини стає визначальним фактором розвитку (Тугаринов, 1988).

Культурологічна аксіологічна позиція розглядає світ цінностей як насамперед світ культури в широкому розумінні, як сферу духовної діяльності, моральної свідомості, уподобань, а також тих оцінок і ставлень, якими виявляється міра духовного багатства кожної особистості. Тому морально-етичні цінності (норми, принципи, ідеали, уявлення про добро, справедливість, відповідальність, почуття дружби, любові тощо), що виникають та існують у суспільстві, сприймаються свідомістю кожної людини, кристалізуючись у ціннісні орієнтації, переконання, соціально-пси-

хологічні настанови й зреалізуються у вчинках, стратегіях поведінки та у процесі її життєвого шляху як особистості. Водночас мораль як складне соціальне явище має загальнолюдський і конкретно-історичний зміст і тому містить у собі цінності-символи, що зумовлюють особливості духовного розвитку всього народу (нації, етносу, ін.). Загальнолюдські моральні цінності зорієнтовують особистість на ідеали гуманізму, толерантності, правди, тобто на ставлення до людини як до вищої цінності й мети суспільства, на обов'язковість оцінки її вчинків, поведінки з позицій добра і справедливості на свідомих і добровільних засадах. Усі складники моралі, відображені в науковій сфері етики; як особистісні цінності вони задають і формують цілі духовної культури, критерії оцінювання власної й доволишньої поведінки, постають у ролі ціннісно-сислового ядра культури соціуму загалом (Філософський словник, 1986).

Список використаних джерел

1. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 512 с.
2. Омельченко Ж. «...Ми мусимо навчитися мислити по-новому»: Загальнолюдські цінності в духовній культурі суспільства. Рідна школа. 1999. №10. С. 12-13.
3. Тугаринов В. П. Избранные философские труды. Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. 343 с.
4. Філософський словник [за ред. В. І. Шинкарука]. К.: Голов. РЕД. УРЕ, 1986. 800 с.

Ільченко Олена Юріївна

доктор педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРОБЛЕМИ ЄДНОСТІ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ

Сучасний етап науково-технічного і соціально-економічного розвитку в умовах трансформацій усіх сфер життя відродив і загострив інтерес до наукової проблеми – єдності і співвіднесення педагогічної теорії та практики. У вирішенні цієї проблеми приховуються потужні резерви подальшого розвитку теорії педагогіки, підвищення якості і ефективності практичної діяльності навчальних закладів. Метою статті є аналіз проблеми єдності і співвіднесення теорії та практики в історії педагогіки; у цьому контексті висвітлення питання підготовки майбутніх учителів ХХІ століття, пропозиція рекомендацій щодо підвищення ефективності забезпечення єдності педагогічної теорії і практики.